

Орлов В.В.,

здобувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ ВИСОКИХ ГЕНЕРАЦІЙ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні підходи та запропоновано власне бачення сутності організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій, а також розроблено концептуальний підхід до його структурної побудови на сільськогосподарських підприємствах України.

Ключові слова: насіння високих генерацій, організаційно-економічний механізм, ефективність, господарський механізм, економічний механізм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України однією з найприбутковіших галузей національної економіки є сільське господарство, представлене передусім рослинницькою і тваринницькою підгалузями, що виробляють сировину для промисловості та гарантують продовольчу безпеку країни. Важливою складовою ефективного виробництва продукції рослинництва є забезпечення сільськогосподарських підприємств якісним насіннєвим матеріалом, за рахунок чого суттєво зростають показники врожайності культур.

В умовах, коли значно активізувалися процеси купівлі-продажу базового, добазового та сертифікованого насіння виникає необхідність у дослідженні теоретичних аспектів формування організаційно-економічного механізму підвищення ефективності його виробництва в єдиному комплексі, що доводить актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику теоретичного визначення категорії «організаційно-економічний механізм» досліджували численні науковці, зокрема Л.І. Абалкін, В.Я. Амбросов, Г.В. Астапова, І.П. Булеєв, А.Г. Гончарук, Ю. Лисенко, Ю.Я. Лузан, І.І. Лукінов, Т.Г. Маренич, В. Марцин, С.В. Мочерний, П.Т. Саблук, О.І. Стогул, М.К. Пархомець, В.Р. Прауде, Б.А. Райзберг, В.А. Худавердієва, А. Чухно та багато інших. Згадувані вчені внесли суттєвий вклад у розвиток категоріального апарату та принципів формування організаційно-економічного механізму підприємства як господарючого суб'єкта.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі аспекти формування організаційно-економічного механізму в окремих галузях, зокрема його застосування до виробництва насіння високих генерацій, досліджено недостатньо глибоко і мають суттєве значення для економічної науки.

Мета статті полягає у встановленні сутнісно-змістовного наповнення та розробці структури організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій на сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатом поєднання організаційних та економічних важелів підвищення ефективності виробництва насіння є організаційно-економіч-

ний механізм, тому вважаємо за доцільне глибоко проаналізувати економічну сутність та структуру цієї наукової категорії та можливості її застосування до виробництва насіння високих генерацій.

Сучасна методологія наукового пошуку оперує різними категоріями, вихідним базисом яких є дефініція «механізм». Серед найбільш поширених є категорії «господарський механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «внутрішній механізм підприємства». З погляду управління виробничими системами, постає нагальна проблема в узгодженні цих категорій і теоретичному обґрунтуванні ієрархії їх трактувань.

Найавторитетніший енциклопедичний словник кінця XIX ст. за редакцією Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона з фізичної точки зору визначає термін «механізм» як сукупність тіл, що обмежують свободу руху одне іншого взаємним опором [1].

Теорія господарського механізму почала розвиватися у II половині XX ст., значний внесок в її обґрунтування зробили Л.І. Абалкін [2] та П.А. Прауде [3], які визначали господарський механізм як спосіб організації суспільного виробництва, наголошуючи на забезпеченні за допомогою нього виробництва, розподілу, обміну та споживання життєвих благ у суспільстві.

Академік В. Марцин визначає господарський механізм як систему організації суспільного господарства і вважає, що хоча таке визначення й є правомірним, проте не розкриває його до кінця. Механізм слід розглядати не просто як «застиглу» систему, а й як «живу», працюючу систему [4].

Твердження В. Марцина, висловлене на початку XXI ст., набуває значної актуальності і нині, оскільки сучасна економічна система знаходиться під впливом ультрадинамічних змін зовнішнього середовища та загострення загроз економічного характеру.

На думку А. Чухна, господарський механізм – це спосіб організації та управління виробництвом із притаманними йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні та науково-технологічні принципи та відносини в інтересах задоволення потреб як кожного господарюючого суб'єкта, так і суспільства в цілому. За цих умов вибір форм, методів і засобів організації, функціонування та управління виробництвом здійснюється не довільно, а відповідно до потреб економіки і суспільства, об'єктивних тенденцій розвитку виробництва [5].

Помітною подією у розвитку теорії господарського механізму АПК став вихід наприкінці 1980-х років монографії за редакцією академіка І.І. Лукінова «Підсилення дієвості господарського механізму на сучасному етапі» [6]. Удосконалення господарського механізму група вчених Академії наук УРСР пов'язувала передусім з удосконаленням методів економічного

управління; системи планово-оціночних показників і порядку планування; підсиленням використання структурно-організаційних факторів росту ефективності економіки; підвищенням ролі цін в управлінні виробництвом; удосконаленням фінансового забезпечення і організаційних форм науково-технічного прогресу; самоокупністю і вирішенням фінансово-кредитних проблем відтворення виробничих фондів; запровадженням заохочувальних фондів та мотиваційних механізмів; оптимізацією господарського механізму у сфері експорту [6].

Очевидно, що головну роль у вирішенні питань удосконалення господарського механізму відіграють саме методи економічного впливу на виробничі процеси в органічному поєднанні з удосконаленням управлінського процесу.

Визнаний енциклопедичний словник за редакцією С.В. Мочерного містить визначення «організаційно-економічних відносин»: відносини між людьми з приводу організації виробництва (у т.ч. обміну, розподілу і споживання) матеріальних благ та послуг. Це важливий елемент (підсистема) економічної системи, проміжна ланка між техніко-економічними та виробничими відносинами (відносинами економічної власності), організаційна форма розвитку продуктивних сил [7].

Узагальнено погляди окремих учених на трактування категорії «організаційно-економічний механізм» (табл. 1). Проведений аналіз свідчить про прихильність більшості вчених до організаційних ознак організаційно-економічного механізму, ставлячи їх існування й функціонування на перший план. Із цієї думкою можна не погодитися, оскільки за умов ринку саме економічні важелі є першоосновою функціонування виробничих систем, а вже організаційні фактори є підмогою для приведення в дію організаційно-економічного механізму.

Складовою організаційно-економічного механізму є економічний механізм, який більшість учених пов'язують із наявністю економічного інструментарію впливу на процеси управління складними системами та структурами. Так, на думку О.І. Стогул, під економічним механізмом пропонується розуміти цілісну систему економічних методів, способів і важелів, що реалізують вплив управлінської системи на систему, що управляється, з метою переходу останньої в новий, більш якісний стан, унаслідок чого підвищується ефективність функціонування підприємства [17].

Думку стосовно виокремлення економічного механізму також підтримують В.Я. Амбросов та Т.Г. Маренич, зазначаючи, що економічний і господарський механізм за методами здійснення повинні бути розмежовані з урахуванням стратегічних і практичних завдань, масштабів першочергового використання. Економічний механізм має впливати на галузь, підгалузі, регіони, чітко виконувати цілі економічної політики держави [18].

Складовими організаційно-економічного механізму є його методи, форми та важелі. Для забезпечення ефективного управління будь-яким механізмом, у тому числі організаційно-економічним, потрібне всебічне розуміння його елементів, закономірностей їх взаємодії всередині цього механізму, а також пізнання його як єдиної системи [16].

На підставі аналізу літературних джерел зазначимо, що структурна модель організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій має двоякий зміст: 1) відповідає раціональному поділу на організаційну і економічну складові; 2) враховує масштаб впливу факторів макро- та мікросередовища, описаних вище, тобто обумовлює поділ на зовнішній та внутрішній підмеханізми (рис. 1).

Таблиця 1

Визначення категорії «організаційно-економічний механізм» у працях учених-економістів

Вчені	Рік видання	Визначення
І.П. Булеєв	1993	Сукупність форм, методів та інструментів управління [8].
Б.А. Райзберг	1996	Сукупність організаційних структур і конкретних форм та методів управління, а також правових форм, за допомогою яких у конкретних умовах реалізуються в дійсні економічні закони та процес відтворення [9].
Ю. Лисенко, П. Єгоров	1997	Система цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [10].
Г.В. Астапова, С.А. Астапова, Д.П. Лойко	2001	Система елементів організаційного та економічного впливу на управлінський процес [11].
П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.А. Валентинов	2002	Інтегрована система економічних, організаційних, правових форм і методів управління народним господарством [12].
А.Г. Гончарук	2009	Система методів, операцій, важелів, організаційних структур та їх взаємозв'язків, що визначають зміст процесу управління і в сукупності вирішують його основне завдання [13].
В. Худавердієва	2009	Сукупність економічних важелів, стимулів і заходів, спрямованих на забезпечення динамічного й сталого розвитку аграрних підприємств, який ґрунтується на поєднанні чинників мікро- та макроекономічного середовища з урахуванням елементів державного управління [14].
Ю.Я. Лузан	2010	Спосіб забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності. Він задає правила економічної гри, орієнтуючи діяльність і поведінку господарюючих суб'єктів у напрямі реалізації визначених цілей [15].
М.К. Пархомець, В.В. Гудак	2014	Комплекс організаційних (правових, виробничих, управлінських та соціальних) і економічних заходів (зовнішньої і внутрішньої дії), які в процесі взаємодії і взаємозв'язку здійснюють активний вплив на економічний інтерес аграрних формувань із метою підвищення їх ефективності [16].

Водночас будь-який організаційно-економічний механізм як динамічна система має відповідати низці принципів, які стосовно механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій ми класифікуємо на загальні та специфічні.

Загальні принципи побудови організаційно-економічного механізму відповідають діалектичному методу пізнання і мають риси, притаманні багатьом економічним явищам та системам.

До специфічних принципів функціонування організаційно-економічного механізму належать:

1. Суворе дотримання технології виробництва насіння високих генерацій із використанням останніх досягнень сільськогосподарської генетики та селекції.

2. Дотримання нормативно-правової бази та етичних норм стосовно інтелектуального права на сорти рослин та насіння високих генерацій.

3. Тісна співпраця із науково-дослідними та консалтинговими установами на умовах організаційної компліментарності.

4. Суворий контроль якості продукції та орієнтація на маркетингову стратегію збуту насіння високих генерацій.

5. Соціальна відповідальність бізнесу та впровадження мотиваційних механізмів праці.

6. Інтенсифікація виробництва на інноваційній основі.

7. Стимулювання екологізації виробництва.

Висновки. Сучасна економічна наука серед значного арсеналу інструментів управління складними економічними системами значну роль віддає формуванню та функціонуванню

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій

Джерело: авторська розробка.

організаційно-економічного механізму. На сучасному етапі існує невизначеність у співвідношенні цього поняття з іншими категоріями. Дослідженнями встановлено, що організаційно-економічний механізм (включає організаційну та економічну складові) є складовою більш узагальнюючого поняття – господарський механізм.

Таким чином, під організаційно-економічним механізмом підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій ми розуміємо систему органічного взаємозв'язку та взаємозалежності інструментів, важелів, принципів та організаційних заходів (зовнішнього та внутрішнього спрямування), а також управлінських рішень, прийнятих на їх основі, що, відповідно до дії об'єктивних економічних законів, дозволяє підвищити економічну, технологічну та соціальну ефективність виробництва насіння високих генерацій на рівні сільськогосподарського підприємства та задовольнити інтереси всіх суб'єктів галузі насінництва.

У статті запропоновано концептуальний підхід до функціонування організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва насіння високих генерацій. Успіх у функціонуванні запропонованого організаційно-економічного механізму полягає у вчасному і оптимальному поєднанні окремих управлінських методів та інструментів. Невчасність у виявленні слабких сторін механізму може призвести до суттєвого зниження ефективності вирощування насіння, що актуалізує раціональний підхід у прийнятті рішень стосовно підвищення ефективності виробництва.

Література:

1. Механизм. Энциклопедический словарь / Под ред. Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб. : Типо-литография И.А. Ефрона, 1896. – Т. XIX. – 476 с.
2. Абалкин Л.И. Сущность, структура и актуальные проблемы совершенствования хозяйственного механизма / Л.И. Абалкин // Экономические науки. – 1978. – № 8. – С. 33–44.
3. Прауде В.Р. Хозяйственный механизм и его совершенствование в торговле / В.Р. Прауде. – Рига, 1980. – 214 с.
4. Марцин В. Господарський механізм як економічна категорія / В. Марцин // Наук. вісн. Академії наук вищої школи України. – 2002. – № 25. – С. 39–44.
5. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 60–67.
6. Усиление действенности хозяйственного механизма на современном этапе : [монография] / И.И. Лукинов, В.И. Кононенко, А.И. Даниленко [и др.]. – К. : Наук. думка, 1987. – 293 с.
7. Організаційно-економічні відносини. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Академія, 2001. – 848 с.
8. Булеев И.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И.П. Булеев. – Д. : ІЕП НАН України, 1993. – 235 с.
9. Райзберг Б.А. Современный энциклопедический словарь / Б.А. Райзберг, Л.М. Лозовский, Б.А. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
10. Лисенко Ю. Організаційно-економічний механізм управління

підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 86–87.

11. Астапова Г.В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г.В. Астапова, Е.А. Астапова, Д.П. Лойко. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 528 с.
12. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії і методології : [монографія] / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.А. Валентинов. – К. : ІАЕ, 2002. – 294 с.
13. Гончарук А.Г. Механизм управления эффективностью предприятий региона / А.Г. Гончарук // Регион: экономика и социология. – 2009. – № 3. – С. 232–247.
14. Худавердієва В.А. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності аграрних підприємств / В.А. Худавердієва // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 23–25.
15. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України / Ю.Я. Лузан. – К. : ІАЕ, 2010. – 470 с.
16. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: методика, практика : [монографія] / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 256 с.
17. Стогул О.І. Сутність поняття «економічний механізм розвитку підприємства» / О.І. Стогул // Економіка транспортного комплексу. – 2013. – Вип. 21. – С. 41–53.
18. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізму розвитку сільського господарства / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14–19.

Орлов В.В. Теоретические подходы к определению и структуре организационно-экономического механизма повышения эффективности производства семян высоких генераций

Аннотация. В статье проанализированы теоретические подходы и предложено собственное видение сущности организационно-экономического механизма повышения эффективности производства семян высоких генераций, а также разработан концептуальный подход к его структурному построению на сельскохозяйственных предприятиях Украины.

Ключевые слова: семена высоких генераций, организационно-экономический механизм, эффективность, хозяйственный механизм, экономический механизм.

Orlov V.V. The theoretical approaches to determination and structure of the organizational and economic mechanism of efficiency increase of high generation seeds production

Summary. The theoretical approaches were analyzed and the own vision of the essence of the organizational and economic mechanism of efficiency increase of high generation seeds production was proposed and also a conceptual approach to its structural construction at the agricultural enterprises of Ukraine was worked out in the article.

Keywords: high generation seeds, organizational and economic mechanism, efficiency, business mechanism, economic mechanism.